

DE LINKSHANDIGE EHUD EN DE RECHTSHANDIGE GOD

Een bespreking van een aantal problemen van Psalm 17

The focus of this study is on two problems with regard to Psalm 17. First, I discuss three textual problems: the translation of **סָגְרוּ חֵלְבָמוֹ** in Psalm 17:10 ('his fat parts close'), the translation and meaning of **מִחֶלֶד** in verse 14b ('their portion is among the living') en the translation and meaning of **וַיִּצְפִּינֶךָ** in verse 14c ('fill their belly with what You have hidden (sc. Your face)'). The choice for these three problems has to do with the question of Judges 3,12-30 as a possible background of Psalm 17. Second, there is a lot of discussion about the structure of the Psalm. My proposal: A (1b-e), B (2-5), C (6a), A' (6b), B' (7-12), B'' (13-14) en C' (15).

Psalm 17 mag dan naast Psalm 16 staan, waarmee het tal van overeenkomsten kent,¹ dat betekent niet dat Psalm 17 in het oudtestamentisch onderzoek dezelfde aandacht krijgt als de veel meer besproken Psalm 16. Eén van de redenen van deze mindere aandacht zou de grote hoeveelheid tekstuele problemen kunnen zijn die Psalm 17 kent. Jacob Leveen, die de psalm een *cri de coeur* noemt, bespreekt er in zijn artikel vijftien.² In dit artikel concentreer ik mij op een aantal problemen in 17,6+7-12 en 13-14+15. Mijn aandacht gaat allereerst uit naar vers 10a, en wel naar de vertaling van **סָגְרוּ חֵלְבָמוֹ** en vervolgens naar vers 14b, in het bijzonder naar de vertaling en de betekenis van **חֵלְקָם בְּחַיִּים**. De derde kwestie betreft de vertaling en betekenis van **וַיִּצְפִּינֶךָ** in vers 14c. De keuze van bespreking van deze drie problemen heeft te maken met de vraag of Rechters 3,12-30 een mogelijke achtergrond van Psalm 17 zou kunnen zijn. Mijn werkwijze kent vier stappen: (1) Ik begin met de drie genoemde problemen, (2) gevolgd door de vraag naar de relatie met het Ehud-verhaal. (3) Het artikel eindigt met een vertaling van de psalm van mijn hand en (4) een analyse van de structuur van Psalm 17.

1. DRIE PROBLEMEN

1.1 De eerste lastige kwestie betreft **סָגְרוּ חֵלְבָמוֹ** in vers 10. Het probleem zit met name in het eerste woord. In KB staat **חֵלְבָמוֹ** onder **חֵלֶב** en krijgt het een vraagteken mee;³ de betekenis is niet duidelijk. Het woord **חֵלְבָמוֹ** wordt veelvuldig door uitleggers geëemendeerd: **חֵלֶב לְבָמוֹ**.⁴ Dat is mijns inziens niet nodig. Het verdient aanbeveling om hier aandacht te geven aan de enige tekst die aan deze woorden van Psalm 17,10a doen denken: Rechters 3,22, waar we een vergelijkbare zegswijze tegenkomen: **וַיִּסְגֹר הַחֵלֶב** ('en het vet sloot zich (om het lemmer)'). Ik zou het bijzondere woord (**חֵלְבָמוֹ**) uit Psalm 17,10a als een meervoudsvorm willen opvatten en vertalen met '(zijn) vetdelen' of '(zijn) vette (lichaams)delen'.

¹ Als het om woordherhaling gaat, zijn de volgende herhalingen te noteren: 'bewaren' (16,1; 17,4.8), 'schuilen' (16,1; 17,7), de poëtische ontkenning 'niet' (16,2.4(2x).8; 17,3(2x).5), 'zeggen' (16,2; 17,6), 'aarde' (16,3; 17,11), 'lippen' (16,4; 17,1.4), 'deel' (16,5; 17,14), 'vasthouden' (16,5; 17,5), 'nacht' (16,7; 17,3), 'niet wankelen' (16,8; 17,5), 'rechterhand' (16,8; 17,7), 'hart' (16,9; 17,3), 'getrouwe'/'trouwbewijs' (16,10; 17,7), 'ziel' (16,10; 17,9.13), 'aangezicht' (16,11; 17,2.15), 'pad' (16,11; 17,4), 'leven' (16,11; 17,14). Ook N.A. VAN UCHELEN, *Psalmen. Deel I (1-4)* (POT), Nijkerk 1979, 107, wijst op 'opvallende' overeenkomsten in woordgebruik tussen beide psalmen; R.J. TOURNAY, *Seeing and Hearing God with the Psalms. The Prophetic Liturgy of the Second Temple in Jerusalem* (JSOT.SS 118), Sheffield 1991, 122, noemt beide psalmen 'very similar in style and thought, precisely in regard to the divine presence longed for by the faithful psalmist'.

² J. LEVEEN, *The Textual Problems of Psalm XVII*, VT 11 (1961), 48-54; E.J. KISSANE, *Some Critical Notes on Psalm xvii*, Bib 9 (1928), 89-96, concentreert zich in zijn artikel op de 'chief difficulties .. found in verses 4-5, 10-11, and 14'; zie voor een uitgebreide bespreking van de 'philological problems' ook G. KWAKKEL, *According to My Righteousness. Upright Behaviour as Grounds for Deliverance in Psalms 7, 17, 18, 26, and 44* (OTS 46), Leiden 2006, 71-82.

³ L. KOEHLER & W. BAUMGARTNER, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, s.v. **חֵלֶב** (p. 299).

⁴ LEVEEN, *The Textual Problems*, 51, houdt deze emendatie voor 'ingenious and convincing'.

Waar veel exegeten הִלְבְּמוּ voor het object van וַיִּסְגְּרוּ houden, zou ik het als subject willen beschouwen, in lijn met Rechters 3,22. Mijn vertaling: ‘Zijn vetdelen sluiten zich’. Omdat het een meervoudsvorm is in mijn visie, kan het om meer gaan dan het hart alleen – als zijnde het vette hart⁵ dat zich afsluit en dus ongevoelig is (Ps. 119,70) dan wel geen mogelijkheid heeft om te verstaan (Jes. 6,10.11) –, ook de ogen kunnen daarbij inbegrepen worden, de ogen die van vet puilen (Ps. 73,7) en die zich sluiten, waardoor ze niet meer kunnen zien. Ter verklaring van de singularisvorm van het suffix (‘zijn’) kan gezegd worden dat de dichter in de psalm, als het de boosdoener(s) betreft, voortdurend heen en weer gaat van enkelvoud (17,10a.12a-b.13a-b) naar meervoud (17,9a-b,10b-11b.14a-e).

1.2 Een tweede probleem vormt het tweede kolon van vers 14: $\text{מִחֶלֶד הִלְקֵם בְּחַיִּים}$ (17,14b). Het eerste woord van het kolon מִחֶלֶד hoort nog bij het laatste woord van de voorafgaande kolon: מִמָּתִים , dat een herhaling is van מִמָּתִים in het eerste kolon (14a). Het woord מִחֶלֶד geeft mijns inziens een nadere bepaling aan מִמָּתִים (= ‘mannen des doods’, NBV). Wij verstaan מִחֶלֶד – met G. Kwakkel – als ‘zonder levensduur’ (voor ‘levensduur’ zie Ps. 39,6; 89,48; Job 11,17).⁶ Hoe moet nu het vervolg: $\text{הִלְקֵם בְּחַיִּים}$ verstaan worden? De verschillende vertalingen op een rij gezet:

- ‘welker deel in dit leven is’ (SV)
- ‘wier deel in dit leven is’ (NBG’51)
- ‘die leven voor kortstondig gewin’ (NBV)

Het mag opmerkelijk heten dat weinig exegeten naar de enige plaats verwijzen, waar exact dezelfde uitdrukking voorkomt: $\text{בְּחַיִּים הִלְקֵךְ}$ in Prediker 9,9.⁷ Aan de zin gaat een oproep vooraf: ‘Geniet het leven met de vrouw die u liefhebt, al de dagen van het ijdele leven, die Hij u geeft onder de zon, want dat is uw deel onder de levenden en bij het zwoegen, waarmee u u aftobt onder de zon’. Een vergelijkbare constructie doet zich in Psalm 17,14 voor, met dit verschil dat de oproep niet voorafgaat aan ‘uw deel onder de levenden’ zoals in Prediker 9,9 (‘Geniet het leven’), maar erop volgt (‘Vul hun buik’).⁸ Anders gezegd, wat ‘hun deel’ is ‘onder de levenden’ krijgt in het vervolg invulling (!); vandaar dan ook dat ik in mijn vertaling na ‘hun deel onder de levenden’ een dubbele punt heb gezet (zie mijn vertaling in par. 3). Hun deel onder de levenden hoeven zij nu niet zelf in te vullen, zoals de Prediker beweert, dat zal God voor hen doen!

1.3 Een niet minder lastig probleem vormt וַצִּפְיָנָהּ (in vers 14c) als zijnde datgene waarmee de buik gevuld moet worden.⁹ De verscheidenheid aan oplossingen is groot. Welke oplossing bieden de woordenboeken? KB houden וַצִּפְיָנָהּ voor een zelfstandig woord צִפְיָנָה (*ketib*), onder verwijzing naar het verbum צָפַן (‘verbergen’); ze geven echter geen vertaling.¹⁰ GB leiden het woord af van de passieve vorm (צִפּוּנָה) van het werkwoord צָפַן , met als betekenis ‘opgespaard’ (zie ook Job 20,26; 21,19; Ps. 31,20; Spr. 13,22).¹¹

P.C. Craigie houdt וַצִּפְיָנָהּ (*qere*) voor de qal pass. ptc. van צָפַן , waarbij de enkelvoudige vorm begrepen moet worden als een collectief, te vertalen als ‘your treasured ones’ (vgl. Ps. 83,4).¹² Als subject van het verbum (הַמְּלֵא) veronderstelt Craigie niet JHWH, maar ‘your treasured ones’. Zijn vertaling is dan

⁵ Ook Jesaja gebruikt de woorden ‘vet’ en ‘hart’ in één adem, zie 6,10 ‘Maak het hart van dit volk vet’.

⁶ KWAKKEL, ‘According to My Righteousness’, 71.80, vat בְּנֵי op als ‘without’, onder verwijzing naar BDB, 578.

⁷ Een van die weinigen is VAN DER PLOEG, *Psalmen uit de grondtekst vertaald en toegelicht*, 115. Het beginwoord van het kolon מִחֶלֶד beschouwt hij als behorend bij $\text{בְּחַיִּים הִלְקֵם}$. Zijn vertaling ‘red mij ... van de mannen, die in het leven hun deel van de wereld ontvangen’.

⁸ De direct volgende conjunctie ו (14c) vat ik op als een explicatief ו .

⁹ Zie voor een bespreking van heel vers 14 o.a. R. PAUTREL, Sur le texte de Ps 17[16],14, *RSR* 46 (1958), 78-84; KWAKKEL, ‘According to My Righteousness’, 79-81.

¹⁰ KOEHLER & W. BAUMGARTNER, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, s.v. צִפְיָנָה (p. 813).

¹¹ W. GESENIUS & F. BUHL, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin e.a. 1962, s.v. צָפַן (692).

¹² CRAIGIE, *Psalms 1-50*, 161. Zie ook R. ALTER, *The Book of Psalms. A Translation and Commentary*, New York & London 2007, 50: ‘And Your protected ones – fill their bellies’.

ook als volgt: ‘But your treasured ones! – you will fill their belly’.¹³ Deze onverwachte introductie van deze ‘gekoesterden’ in dit verband laat zich moeilijk verantwoorden.¹⁴

J. Ridderbos en J. van der Ploeg verstaan וַיִּצְפֹּן גִּי nog weer anders, en wel als ‘uw voorraad’.¹⁵ Ridderbos vertaalt vers 14c als volgt: ‘wier buik Gij vult met uw voorraad’, Van der Ploeg geeft het zo weer: ‘en wier lijf Gij vullen moogt met uw voorraad’. Een verklaring voor deze weergave geven beide uitleggers niet.

De verscheidenheid aan oplossingen blijkt ook uit de vertalingen.¹⁶

- ‘met uw verborgen *schat*’ (SV)¹⁷
- ‘met wat Gij voor hen hebt weggelegd’ (NBG’51)
- ‘met wat U hebt opgespaard’ (WV)¹⁸
- ‘met de straf die hun toekomt’ (NBV)

In de vertalingen van NBG’51 en WV blijft onbepaald ‘wat er voor hen is weggelegd’, respectievelijk ‘voor hen is opgespaard’. Dat is niet het geval in de NBV; die heeft het ingevuld met ‘straf’ (vgl. GNB en BGT, zie n. 21).¹⁹

Alvorens mijn leesvoorstel voor te stellen, wil ik beginnen met de uitdrukking ‘de buik vullen’; deze komt een zestal keer voor in Tenach; als buikvulling worden de volgende opmerkelijke zaken genoemd, waar een lezer veeleer andere zaken zoals voedsel (‘mijn lekkernijen’, Jer. 51,34) verwacht: ‘de oostenwind’ (Job 15,2), ‘zijn (d.i. Gods) brandende toorn’ (Job 20,23), ‘deze boekrol’ (Ezech. 3,3), ‘hun zilver en goud’ (Ezech. 7,19). De uitdrukking, beter gezegd, het object dat in Psalm 17,14c gebruikt wordt: וַיִּצְפֹּן גִּי תַמְלֵךְ בְּטֶנְךָ, komt elders in Tenach niet voor. Met mijn oplossing sluit ik aan bij het verbum צָפַן in de betekenis van ‘verbergen’. Mijn vertaling van וַיִּצְפֹּן גִּי (*qere*): ‘vul met wat Gij verborgen hebt uw buik’ (17,14c). Dat roept bij de lezer de vraag op wat dat verborgene is waarmee Hij hun buik vult. Er zijn verschillende mogelijkheden. Het zou het zwaard kunnen zijn, waarover in 17,13b, dat in vers 7b nog verborgen was, omdat er daar alleen sprake was van ‘uw rechterhand’. De lezer zou, gedachtig vers 8b (‘verberg mij in de schaduw van uw vleugels’) ook kunnen denken: ‘Vul met uw verberging van mij hun buik’. Een derde mogelijkheid ontstaat *na* lezing van het slotvers. Van 17,15 wordt – met recht – gezegd dat het in contrast staat met vers 14c-e.²⁰ Vandaar ook het beklemtoonde אֲנִי in vers 15a.²¹ Aangezien het in dat vers gaat over het aanschouwen van Gods aangezicht, zou met het object van de verberging wel eens zijn (JHWH’s) aangezicht kunnen zijn bedoeld. Waar de bidder (‘ik’) JHWH’s aangezicht zal aanschouwen – niet alleen zijn aangezicht, maar ook zijn gestalte²² –, daar zullen de boosdoeners te maken krijgen met de verberging van Gods aangezicht. Dat mag een bijzondere ‘straf’ genoemd worden, gedachtig de woorden van de dichter van Psalm 104 (vers 29): ‘Verbergt Gij uw aangezicht, zij (= Gods werken, zie vers 24) worden verdelgd’ en Psalm 143 (vers 7): ‘Verberg uw aangezicht niet voor mij, opdat ik niet worde als wie in de groeve neerdalen’.

De gedachte dat God zijn aangezicht verbergt of verbergen wil/zal, vinden we ook op andere plaatsen in de Hebreeuwse Bijbel. In Deuteronomium zegt JHWH zijn aangezicht te willen verbergen voor hen die hem

¹³ CRAIGIE, *Psalms 1-50*, 160.

¹⁴ KWAKKEL, ‘*According to My Righteousness*’, 81.

¹⁵ J. RIDDERBOS, *De Psalmen vertaald en verklaard. I. Psalm 1-41* (COT), Kampen 1955, 139; VAN DER PLOEG, *Psalmen uit de grondtekst vertaald en toegelicht*, 115.

¹⁶ De volgende vertalingen geven een omschrijving: ‘Bedelf ze onder uw straffen’ (Groot Nieuws Bijbel), ‘Geef hun maar wat goed voor hen is’ (Het Boek), ‘Straf hen zo streng als u kunt’ (Bijbel in Gewone Taal).

¹⁷ KISSANE, *Some Critical Notes*, 93, houdt ‘uw schat’ voor de enig mogelijke vertaling, als de tekst correct is.

¹⁸ Zie ook KWAKKEL, ‘*According to My Righteousness*’, 71.81.95.106.

¹⁹ VAN UCHELEN, *Psalmen. Deel I (1-4)*, 111, vertaalt ook met straf: ‘uw klaargelegde straf’; N. TROMP, *Psalmen 1-50* (Belichting van het Bijbelboek), ‘s-Hertogenbosch & Leuven, 118-119, volgt WV, om het daarna in te vullen met ‘Gods straf’.

²⁰ KWAKKEL, ‘*According to My Righteousness*’, 95.96.

²¹ Ook H.-J. KRAUS, *Psalmen. I. Teilband* (BKAT XV/1), Neukirchen 1960, 135, wijst op dit beklemtoonde אֲנִי, dat in contrast staat tot de boosdoeners; zie ook KWAKKEL, ‘*According to My Righteousness*’, 95.

²² De bidder komt daarmee op dezelfde hoogte te staan als Mozes, van wie God zegt: ‘Van mond tot mond spreek ik met hem, duidelijk en niet in raadselen, maar hij aanschouwt de gestalte van JHWH’ (Num. 12,8).

krenken (32,20), in Job 13,24 wordt het verbergen van zijn aangezicht gezien als een vorm van als vijand beschouwd worden. In de Psalmen vinden wij voortdurend of de vraag waarom dan wel hoelang God zijn aangezicht verbergt (Ps. 10,1; 13,2; 44,25; 88,15; 89,47) of de oproep om zijn aangezicht niet te verbergen (Ps. 27,9; 143,7) of de klacht dat God zijn aangezicht verbergt (Ps. 30,8) dan wel de wens dat Hij zijn aangezicht verbergt (Ps. 10,11; 51,11; 69,18; 102,3).

Kwakkel wijst er terecht op dat 17,14c-e kan worden verstaan als een oproep aan JHWH dat Hij zal handelen in overeenstemming met de regel over het bezoeken aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht uit Exodus 20.²³ Dat betekent dat de bidder JHWH oproept dat Hij zich voor deze boosdoener tot in het tweede en het derde geslacht verbergt, dus dat de boosdoener en de generaties die na hem komen, God niet te zien zullen krijgen!

Al eerder in de psalm werd een intieme relatie tussen de bidder en JHWH verondersteld, zoals af te leiden is uit het gebruik van het woord ‘oogappel’ (17,8a), als ook uit de vraag om in de schaduw van Gods vleugels verborgen te mogen worden (17,8b), aan het slot komt het tot een wel zeer persoonlijke ontmoeting van de bidder en zijn God,²⁴ een ontmoeting van aangezicht tot aangezicht (17,15).²⁵ Met het aanschouwen van JHWH’s aangezicht eindigt ook Psalm 11 (zie vers 7); dit ‘aanschouwen van zijn aangezicht’ is iets wat de rechtvaardige/oprechte tegemoet mag zien.

Het brengt mij ten slotte bij de veel besproken kwestie, die opgeroepen wordt door het spreken over de tijd waarop de bidder deze aanschouwing verwacht: ‘bij het ontwaken’. We zagen eerder dat 17,13-14 en 17,15 bijeenhoren. Dat moet naar mijn idee betekenen dat niet alleen het aanschouwen van Gods aangezicht bij het ontwaken plaatsvindt, maar ook het daarbijbehorende gevecht dat JHWH met de boosdoener heeft, waardoor de bidder aan de omsingeling van de boosdoener ontkomt. Kortom, heel het gebeuren van 17,13-15 speelt zich af ‘bij het ontwaken’. Het belang van het aanschouwen van JHWH’s aangezicht ‘bij het ontwaken’, wordt duidelijk, wanneer we het vergelijken met Job 4,16, waar Elifaz spreekt over een nachtelijk gebeuren (Job 4,12-13): ‘Daar gleed een geest mij voorbij, deed het haar van mijn lichaam rijzen. Hij bleef staan, maar ik kon zijn gestalte niet onderscheiden. Een gedaante (תְּמוּנָה) stond voor mijn ogen, en ik vernam een fluisterende stem: zou een sterveling rechtvaardig (יָצִדִּיק) zijn tegenover God of een man rein tegenover zijn Maker?’ Kortom, in de nacht kan Gods gedaante moeilijk onderscheiden worden, daarvoor moet het licht zijn!

De eenheid van 17,13-15 laat zich tevens aflezen aan het feit dat deze laatste stanza begint met ‘Sta op’, een oproep die zeer wel bij het begin van de dag hoort, en wel ‘bij het ontwaken’ waarmee de stanza eindigt.

Velen wezen al op de andere tijdsbepaling: לַיְלָה (‘s nachts’) (17,3a) die met בְּהִקְרִי (‘bij het ontwaken’²⁶) lijkt te corresponderen.²⁷ Het lijkt mij niet geheel onlogisch om te beweren dat *alles* van 17,1b-12 zich in de nacht afspeelt.²⁸ Bij deze tweedeling in tijd zouden de twee verschillende oproepen van de twee laatste stanza’s (17,7-12 en 17,13-15) ook goed passen. De ene oproep – in de nacht – van de bidder om hem te bewaren als oogappel (17,8a) en hem te verbergen in de schaduw van zijn vleugels (17,8b), de andere oproep van de bidder – gedaan in de morgen – om zijn ziel te doen ontkomen aan de boosdoener. Anders laten deze twee geheel verschillende oproepen zich niet goed verklaren.

²³ KWAKKEL, ‘According to My Righteousness’, 95.

²⁴ Het lijkt me erg onwaarschijnlijk dat תְּמוּנָה op een fysiek beeld (in de tempel) zou duiden. Het woord תְּמוּנָה heeft meer de betekenis van ‘gedaante’ dan van ‘vorm’.

²⁵ KWAKKEL, ‘According to My Righteousness’, 69.97.103; SEYBOLD, *Die Psalmen*, 75, zegt van de uitdrukking ‘het aanschouwen van JHWH’s aangezicht’: ‘Die Wendung drückt aus, daß der Beter eine Form realer Präsenzerfahrung meint’.

²⁶ Er is discussie over de vraag of het hier gaat om ‘ontwaken uit de nachtelijke slaap’ (1 Sam. 26,12; Jes. 29,8; Ps. 3,6; 73,20, Spr. 6,22) dan wel om ‘ontwaken uit de doodsslaap’ (Jes. 26,19; Dan. 12,2). Het lijkt me dat het hier gaat om ‘ontwaken uit de slaap’ (zie ‘s nachts’ in vers 3) (zo ook RIDDERBOS, *De Psalmen vertaald en verklaard*, 140; KWAKKEL, ‘According to My Righteousness’, 97).

²⁷ Zie o.a. J.G. MCCONVILLE, Righteousness and the Divine Presence in Psalm 17, in: J. MIDDLEMASS e.a. (ed.), *The Centre and the Periphery. A European Tribute to Walter Brueggemann*, Sheffield 2010, 193-207, spec. 195.

²⁸ Ik onthoud mij hier van de vraag of de setting die in Psalm 17 verondersteld wordt, die van ‘a night-time ritual’ is, waarin de spreker vals beschuldigd wordt en een ‘ordeal’ (godsgerecht) – in de tempel? – ondergaat. Zie (voor deze discussie o.a.) MCCONVILLE, Righteousness and the Divine Presence in Psalm 17, 193-207.

2. RECHTERS 3,12-30 ALS MOGELIJKE ACHTERGROND VAN PSALM 17

We constateerden hierboven dat de woorden van Psalm 17,10 (חַלְבָּמוֹ סִגְרוֹ) herinneren aan de woorden uit Rechters 3,22 (וַיִּסְגֵּר הַחֲלָב). Er zijn nog meer psalmwoorden die aan het verhaal van de richter Ehud in Rechters 3,12-30 doen denken.²⁹ Zo mag de kwestie van de verberging sterk naar voren komen in Psalm 17, dat geldt ook voor Rechters 3, ofschoon daar een ander woord (סִתֵּר) gebruikt wordt als in Psalm 17 (וַיִּצְפְּנוּךָ); dit verbum komt overigens ook voor in de psalm: תִּסְתִּירֵנִי in vers 8b (vgl. בְּמִסְתָּרַיִם in vers 12b). In Psalm 17 mag de verberging een prominente rol – aan het slot in vers 14 – spelen, het verhaal in Rechters 3 draait om de ‘geheime boodschap’ (דְּבַר־סִתֵּר) die Ehud voor Eglon, de koning van Moab heeft, een geheime boodschap, die uit het zwaard zal blijken te bestaan, dat Ehud niet in de gebruikelijke rechterhand heeft, maar, omdat hij linkshandig is (3,15), in zijn linkerhand. Daarmee komt het derde woord naar voren dat een belangrijke rol heeft, zowel in Rechters 3 als in Psalm 17, dat is het woord ‘zwaard’ (Psalm 17,13b en Recht. 3,16.21.22). Daarbij wijs ik op de rol die de ‘buik’ in beide verhalen speelt. In Rechters 3 steekt Ehud zijn zwaard in de buik (בְּבֶטֶן) van de zwaarlijvige Eglon, zodat zelfs het hecht met het lemmer erin drong en het vet zich sloot om het lemmer, omdat hij het zwaard niet uit zijn buik trok (vv. 21-22). In Psalm 17 is Gods zwaard het instrument waarmee hij de ziel van de bidder moet doen ontkomen aan de boosdoener (v. 13b). De lezer zou – op basis van Rechters 3 – kunnen denken dat וַיִּצְפְּנוּךָ vertaald zou moeten worden met ‘met wat Gij verborgen hebt’, en daaronder het zwaard kunnen verstaan waarmee hij ‘hun buik’ (בְּבֶטֶן) vult. Probleem van deze lezing is dat het niet goed in de context past. Het zorgt niet voor een contrast met vers 15, waarin sprake is van het aanschouwen van ‘uw aangezicht’. Hier in Psalm 17 is het dan ook geen stoten van het zwaard in de buik, maar het vullen van ‘hun buik .. met ‘wat Gij verborgen hebt’: ‘uw aangezicht’.

Op basis van deze overeenkomsten en relaties kan, dunkt me, met zeker recht beweerd worden dat Psalm 17 met het verhaal van Ehud uit Rechters 3,12-30 speelt: de linkshandige Ehud mag een geheime boodschap hebben die bestaat uit het stoten van het zwaard in de dikke buik van koning Eglon, de rechtshandige God mag dan ook een zwaard hebben, waarmee hij de bidder kan ontzetten, hij vult de buik van de boosdoener niet met dit zwaard, maar hij vult die door zijn aangezicht voor hem te verbergen tot in het derde geslacht.

3. VERTALING

- 1a Een gebed van David.
 - b Hoor, JHWH, gerechtigheid,
 - c sla acht op mijn luide roepen,
 - d neem mijn gebed ter ore,
 - e niet met lippen die bedriegen:
- 2a Laat van uw aangezicht mijn rechtsverschaffing uitgaan,
 - b laten uw ogen aanschouwen wat oprecht is.
- 3a Wil Gij mijn hart toetsen, bezoekt Gij ’s nachts,
 - b wil Gij mij beproeven, dan vindt Gij geen bedenksels.
 - c Mijn mond loopt niet over,
- 4a als het gaat het over de werken van mensen.

²⁹ Zie voor een uitleg van dit verhaal H. BLOK e.a., *Geen koning in die dagen. Over het boek Richteren als profetische geschiedschrijving*, Baarn 1982, 29-36; H.J. VAN SOEST, “Ga je niet met mij, dan ga ik niet.” De opbouw van Richteren 3 en 4, in: B. BECKING e.a. (red.), *Door het oog van de Profeten. Exegetische studies aangeboden aan prof. dr. C. van Leeuwen* (UTR 8), Utrecht 1989, 97-108; Y. AMIT, The Story of Ehud (Judges 3,12-30). The Form and the Message, in: J.C. EXUM (ed.), *Sings and Wonders. Biblical Texts in Literary Focus* (SBL.SS), Atlanta 1989, 97-131; E. VAN WOLDE, Moord in de afgesloten kamer, *Schrift* 39,6 (2007), 195-199; L.G. STONE, Eglon’s Belly and Ehud’s Blade: A Reconsideration, *Journal of Biblical Literature* 128,4 (2009), 649-663.

- b Ten aanzien van het woord van uw lippen heb *ik* mij bewaard
 c voor de roverspaden;
 5a aan uw sporen hielden mijn treden vast,
 b mijn voetstappen wankelden niet.
- 6a *Ik* roep U, want Gij antwoordt mij, God.
 b Neig uw oor tot mij, hoor mijn spreken:
- 7a Betoon uw wonderbare trouwbewijzen, Redder van hen die schuilen
 b voor de opstandelingen, met uw rechterhand.³⁰
 8a Bewaar mij als oogappel,³¹
 b verberg mij in de schaduw van uw vleugels³²
 9a voor het aangezicht van de boosdoeners, die mij overweldigen,
 b van de vijanden van mijn ziel, die mij omsingelen.
- 10a Zijn vetdelen sluiten zich,
 b met hun mond spreken zij hooghartig;
 11a onze stappen, nu omringen zij mij,³³
 b hun ogen, ze zijn erop gericht om tegen de grond te werpen.
 12a Zijn gelijkenis: als een leeuw die begeert te verscheuren,
 b en als een jonge leeuw, gelegen in bergplaatsen.
- 13a Sta op, JHWH, ga voor hem staan en breng hem op de knieën,
 b doe mijn ziel aan de boosdoener ontkomen, met uw zwaard,
 14a aan de mannen des doods, met uw hand, JHWH, aan de mannen des doods
 b zonder levensduur; hun deel onder de levenden:
 c vul met wat Gij verborgen hebt hun buik,
 d hun zonen zullen verzadigd worden,
 e hun rest zullen zij aan hun zuigelingen nalaten.
- 15a *Ik* in gerechtigheid zal uw aangezicht aanschouwen,
 b mij verzadigen bij het ontwaken met uw gestalte.

4. ANALYSE VAN DE STRUCTUUR VAN PSALM 17

Psalm 17 wordt in vertalingen en commentaren op zeer verschillende manieren ingedeeld.³⁴ Mijn aandacht hier gaat uit naar de tweedeling.³⁵ De vraag is waar de scheiding tussen de twee delen loopt.³⁶

³⁰ בְּיַמִּינֶיךָ moet gelinkt worden aan בְּלוֹשֵׁיַע, zie ook P.G. MOSCA, A Note on Psalm 17:7, VT 61 (2011), 388-392 (contra KRAUS, *Psalmen. I. Teilband* (BKAT XV/1), 128: ‘du Retter derer, die sich bergen vor den Empörern gegen deine Rechte’).

³¹ Zie voor een uitgebreide bespreking van dit vers R. HUNZIKER-RODEWALD, «Ne me quitte plus des yeux!» À propos du langage figuratif en Psaume 17,8, RHPR 89,2 (2009), 129-146.

³² Voor het beeld van JHWH met vleugels zie J.M. LEMON, Iconographic Approaches: The Iconic Structure of Psalm 17, in: J.M. LEMON & K.H. RICHARDS (ed.), *Method Matters. Essays on Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of D.L. Petersen* (SBL 56), Leiden & Boston 2010, 143-168.

³³ Voor bespreking van vers 11a zie M. COHEN, 'ASSURENU 'ATTA SEBABUNI (Q. SEBABUBU) (Psaume xvii 11A), VT 41 (1991), 137-144.

³⁴ Voor een overzicht van de indelingsvoorstellen zie P. VAN DER LUGT, *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry with Special Reference to the First Book of the Psalter* (OTS 53), Leiden & Boston 2006, 199-200.

³⁵ Voor driedelingen: I. 17,1-5, 6-12, 13-15 (Nic. H. RIDDERBOS, *De Psalmen opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard. Eerste Deel: Psalm 1-41* (KV), Kampen 1962, 179; Nic. H. RIDDERBOS, *Die Psalmen. Stilistische Verfahren und Aufbau. Mit besonderer Berücksichtigung von Ps 1-41*, Berlin & New York 1972, 160; VAN UCHELEN, *Psalmen. Deel I (1-4)*, 108; P.C. CRAIGIE, *Psalms 1-50* (WBC 19), Waco 1983, 162); II. 17,1-5, 6-11, 12-15 (K. SEYBOLD, *Die Psalmen* (HAT I,15), Tübingen 1996, 73); III. 17,1-8, 9-12, 13-15 (D. CHARNEY, Maintaining Innocence Before a Divine Hearer: Deliberative Rhetoric in Psalm 22, Psalm 17 and Psalm 7, *BibInt* 21,1 (2013), 33-63, spec. 51); IV. 17,1-6, 7-14b, 14c-15 (M. GIRARD, *Les Psaumes – Analyse structurelle et interprétation: I (1-50)*, Saint-Laurent 1996, 332).

De Willibrordvertaling laat het eerste deel lopen tot en met vers 12, met als gevolg dat de verzen 13-15 het tweede deel vormen. Een argument voor deze tweedeling kan zijn dat op deze manier elk deel begint met 'JHWH' (1b en 13a). Voor de opvatting dat 17,1-12 één geheel vormt, valt veel te zeggen. Een nog verdere onderverdeling van 17,1-12 laat dat goed zien: A (1), B (2-5), A' (6) en B' (7-12). Dat 17,1 en 17,6 op elkaar rijmen, behoeft verder weinig betoog; beide onderdelen bevatten – in gelijke termen – dezelfde oproepen aan JHWH om het gebed te *ore* (הִאֲזִינָה in 1c, אֲזַנְךָ in 6b) te nemen, respectievelijk om te *horen* (שָׁמְעָה in 1b, שָׁמַע in 6b). Dat 17,2-5 in relatie staat met 17,7-12, blijkt uit het gebruik van dezelfde woorden ('mond' in 3c en 10b, 'aangezicht' in 2a en 9a, 'ogen' in 2b en 11b, 'bewaren' in 4a en 8a). Een meer inhoudelijke relatie betreft het feit dat 17,2-5 het karakter heeft van een betuiging van onschuld van de bidder, terwijl (het slot van) 17,7-12 een – wat ik zou willen noemen – 'schuldbetuiging' is, anders gezegd een beschrijving en daarmee een aanklacht, van wat zijn tegenstanders (met hem) doen. Dat 17,13-15 een nieuw, d.i. tweede deel vormt, laat zich aflezen aan de wijze waarop dit tweede deel begint, met 'Sta op', een oproep dikwijls aan het begin van iets nieuws (zie b.v. Jona 1,2; 3,2; 1 Kon. 17,9).³⁷ Waar in de tweede helft van het eerste deel (17,7-12) de bidder God oproept om hem in bescherming te nemen, daar roept hij in 17,13-15 God op om nu de boosdoener aan te pakken.

Met 17,1-6 als eerste en 17,7-15 als tweede deel komt P. Auffret tot een andere tweedeling.³⁸ En ook voor deze indeling valt het nodige te zeggen. Beide delen eindigen met een sterke 'ik' (אֲנִי)-uitspraak (17,6 en 17,15). Als we naar een verdere onderverdeling kijken, dan laat zich deze verdeling ook goed beargumenteren. Dat 17,6 als het slot van het eerste deel gezien wordt, heeft te maken met de omraming van dit vers met vers 1, hetgeen dit patroon oplevert: A' (1), B (2-5) en A' (6). Wat het tweede deel betreft, Psalm 17,7-15 bestaat uit twee delen (stanza's), die een parallelisme vormen. Tal van woorden of woordstammen of synoniemen komen zowel in de ene (17,7-12) als in het andere deel (17,13-15). Doet de bidder aan het begin (17,7b-c) een beroep op God als 'Redder (van hen die schuilen voor de opstandelingen)', aan het begin van het tweede deel (17,13b) klinkt de oproep van de bidder tot zijn God dat hij zijn ziel aan de boosdoener doet ontkomen. In 17,13 wordt JHWH opgeroepen om op te staan (קוּמָה), in 17,7 klinkt een ander stam van hetzelfde werkwoord (מִמַּתְקוּמֵימִם = 'opstandelingen'). In het midden van beide stanza's klinken woorden van 'verbergen': תִּסְתִּירֵנִי in 17,8a (vgl. 12b) en וַיִּצְפִּינֵךָ in 14c. In beide stanza's is sprake van de 'boosdoener'; in de ene stanza in het meervoud, in de andere in het enkelvoud. In 17,9 gaat het om de vijanden van 'mijn ziel', in 17,13b roept de bidder JHWH: 'doe *mijn* ziel aan de boosdoener ontkomen'.

Wat ik hierboven heb willen laten zien, is dat voor elke indeling wel iets pleit. Dat kan ook niet verbazen, als het om een poëtische, dus per definitie meerduidige tekst gaat. De indeling is sterk afhankelijk van de criteria die worden gebruikt. Zo zagen we hierboven dat de indeling van 17,1-6 met A (1), B (2-5), A' (6) goed te verdedigen is, maar ook A (1), B (2-5), A' (6), B' (7-12). Wie evenwel oog heeft voor de parallellie tussen 17,7-12 en 17,13-15 zou zelfs kunnen zeggen dat er geen goede reden is om de tekst in tweeën te verdelen.

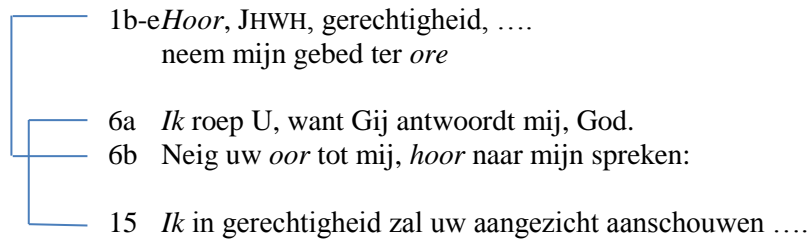
Ik wil aan de twee tweedelingen nog een andere, de mijne, toevoegen, ook met de tweedeling als uitgangspunt. Daarin ken ik aan vers 6 een bijzondere positie toe, omdat dit vers een schakelfunctie heeft.

³⁶ Ook J.P. FOKKELMAN, *Major Psalms of the Hebrew Bible at the Interface of Prosody and Structural Analysis. Volume II: 85 Psalms and Job 4-14* (SSN), Assen 2000, 91 meent dat de psalm uit twee delen bestaat. Het eerste deel: de verzen 1-7, bestaande uit twee stanza's (1-3 en 4-7), het tweede deel: de verzen 8-15, ook uit twee stanza's bestaand (8-12 en 13-15).

³⁷ 'Zoals aan het einde van sommige Pss (3,8; 44,27; 74,22; 82,8) wordt ook hier Jahwe toegesproken met *qūmah* "sta op"' (J. VAN DER PLOEG, *Psalmen uit de grondtekst vertaald en toegelicht* (BOT), Roermond 1971, 114).

³⁸ P. AUFFRET, "Je serai rassasié de ton image". Etude structurelle du Psaume 17, ZAW 106 (1994), 446-458; Ook VAN DER LUGT, *Cantos and Strophes*, 201, ziet de caesuur tussen beide delen, door hem 'cantos' genoemd, niet na v. 6, maar na v. 7 liggen. Zijn argumentatie daarvoor: '... the strophic regularity proves that v. 6 is not the concluding strophe ...'. Strofische regelmaat lijkt me onvoldoende reden te zijn als argument voor een dergelijke grote caesuur; deze verschuiving van de caesuur doet op deze manier geen recht meer aan het gegeven – door Van der Lugt erkend – dat v. 1 en v. 6 een inclusio vormen. In P. VAN DER LUGT, *Psalm en getal. God woont in de witregels*, Bergambacht 2011, 93, bepleit hij enerzijds dezelfde tweedeling (vv. 1-7 en vv. 8-15), terwijl hij anderzijds een driedeling bepleit: vv. 8a in het midden, omraamd door vv. 1-7 (17 kola) en vv. 8b-15 (17 kola): Het gebed om bescherming besloten door het getal 'dat de naam JHWH symboliseert en zo structureel Gods nabijheid verzekert'. Deze laatste oplossing doet niet sterk aan, omdat er zo een scheiding ontstaat tussen de verzen 8 en 9 die taalkundig bij elkaar horen.

Psalm 17,6b vormt de afronding van het eerste deel van de psalm, het vers staat in relatie tot 17,1b-e. Psalm 17,6a vormt het begin van het tweede deel, het vers staat in relatie tot 17,15.

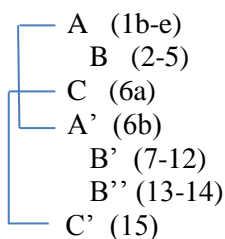
De scheiding tussen de twee delen loopt dwars door vers 6. Omdat 17,6b terugverwijst naar 17,1b-e en 17,6a vooruitwijst naar 17,15 wordt tevens duidelijk dat de psalm niet echt in twee delen is te verdelen, zozeer zijn beide delen met elkaar verweven.

De psalm kent *twee* oproepen tot God om naar de bidder te luisteren (1b-e en 6b).³⁹ Ik zou ervoor willen pleiten om 17,2-5 te zien als de inhoud van ‘mijn gebed’ (תַּפִּלָּתִי), waarover in 1d gesproken wordt. Ik zou vers 1 dan ook met een dubbele punt willen laten eindigen. Op dezelfde manier zou ik willen spreken met betrekking tot vers 6. De inhoud van ‘mijn spreken’ (אֲמַרְתִּי) volgt in 17,7-14, hetgeen ook een dubbele punt aan het eind van vers 6 rechtvaardigt. Het voordeel van deze visie is dat er goed verklaard kan worden waarom de bidder JHWH twee keer oproept om zijn gebed ter ore te nemen (1b-e en 6b). Hij heeft ook twee verschillende bedes (17,2-5 en 17,6-15).

De sterke verbindingen tussen 17,13-14 en 17,5 kunnen niet ontkend worden (‘aangezicht’ in 13a en 15a en ‘verzadigen’ in 14d en 15b), toch zou ik tussen de verzen 13-14 en vers 15 ietsjes wit willen laten. Ten slotte moet JHWH eerst aan de oproep van de bidder gehoor hebben gegeven, wil werkelijkheid worden hetgeen de bidder in vers 15 beweert: ‘Ik in gerechtigheid zal uw aangezicht aanschouwen, mij verzadigen bij het ontwaken met uw gestalte’. Deze uitspraak brengt het vertrouwen tot uitdrukking dat God ook antwoordt, als hij, de bidder, roept (zie 17,6a!). Er is nog een andere reden om dit vers enigszins los te zien van het voorafgaande. De slotzin, waarin gesproken wordt over ‘bij het ontwaken’, veronderstelt dat JHWH ook doet, waartoe de bidder hem in zijn gebed om heeft gesmeekt. Dit gehoor geven van JHWH zit dus ‘tussen’ 17,13-14 en 17,15 in.

Vers 15 mag dan enigszins losstaan van 17,13-14, tegelijkertijd is het zo dat dit vers niet zonder deze direct voorafgaande verzen 13-14 kan. Het gaat hier namelijk om het slot van de beweging die in vers 13 begint. Alvorens die beweging na te gaan, is het belangrijk te weten dat de bidder zich omsingeld weet door boosdoeners (17,9b.11a). Als JHWH nu wordt opgeroepen om op te staan, om voor hem (let. voor zijn aangezicht) te gaan staan en hem op de knieën te brengen, dan krijgt de bidder, die eerst omsingeld was, JHWH zelf direct te zien. Dat de bidder van mening is *dat* hij JHWH’s aangezicht zal aanschouwen, heeft te maken met het vertrouwen dat hij heeft, dat JHWH zal doen, waarom de bidder vraagt.

Mijn visie op de structuur van de psalm zou ik zo in kaart willen brengen, met daarbij de aantekening dat het woord ‘gerechtigheid’ (צֶדֶק in 1a en צֶדֶק in 15a) de psalm ‘omarmt’.⁴⁰

Het voordeel van deze indeling is dat er zo aan alle aspecten die bij de andere twee indelingen aan de orde kwamen, recht is gedaan. Daaronder versta ik de relatie tussen 17,2-5 en 17,7-12, de parallelle tussen 17,7-12 en 17,13-14, het verband tussen 17,1b-e en 17,6b en de relatie tussen 17,6a en 17,15.

³⁹ RIDDERBOS, *Die Psalmen*, 160, spreekt ten onrechte van drie bedes.

⁴⁰ TOURNAY, *Seeing and Hearing God with the Psalms*, 122, spreekt terecht van een inclusio.